Bodrogi Enikő – Varga P. Ildikó

**Finnish Linguist?
Researcher of Finnish Literature? Finno-ugrist?**

The aim of this paper is to treat some of the special problems related to the teaching of Finnish language and literature at the Faculty of Letters in Cluj. In the first part of the paper we reflect on the situation that all of the Finnish teachers of our department teach language as well as literature and some of them also Finnish and/or Uralic culture(s) and civilization(s). In the second part of the paper we try to justify our point of view according to which the preparations for courses should be considered as scientific research work of the staff members. Finally, in the third part of the paper we underline some crucial aspects of teaching Finnish as a second language. First we analyze the relationship between students and teachers, which is in many ways special due to the fact that we work in small groups (7–15 students/group). Then we focus on the consequences of the fact that Finnish can be studied only at university level, so that students who choose Finnish as their second subject have to start it from the very beginnings. In the process of teaching Finnish a very important part is played by the Finnish native lecturer. Her presence is also essential for us, non-native Finnish teachers, as she continuously informs us about the current methodological research in Finland, for instance in the field of teaching Finnish as mother tongue, as a second language and as a foreign language.

**Finn nyelvész? Finn irodalomkutató? Finnugrista?
Avagy a kutató beskatulyázásának fölösleges voltáról...**

1. Mondd meg, mit tanítasz, és megmondom, ki vagy...

Köztudott, hogy a polihisztorok ideje régen lejárt. A különböző tudományok egymástól való határozott elkülönülése, az egyes tudományokon belüli differenciálódás, az információk szinte követhetetlenül gyors bővülése miatt a mai tudós már nem tehet egyebet, minthogy egy – meglehetősen szűk – területen minél alaposabb vizsgálatokat végezzen. A szakmai közvélemény jórészt rá is bólint, hogy ez így van rendjén, mert aki sokat akar markolni, az minden bizonnyal felszínes, sőt kontár, amatőr. A helyzet azonban nem ennyire egyszerű. Van olyan eset, amikor a kutató rákényszerül a sokoldalúságra, és ekkor a legtöbb, amit tehet, hogy megpróbál a kényszerből előnyt kovácsolni magának.

Itt vagyunk például mi, finn szakos tanárok: a mindenkori finnországi vendégtanár és négy helybeli tanerő. 1992 óta működik tanszékünkön finn mellékszak, és bár kis csoportokkal dolgozunk, tanrendünk ugyanolyan széles skálájú tantárgyakat ölel föl, mint bármely más mellékszaké. Emiatt, bármennyire szeretnénk is, egyikünknek sem adatik meg, hogy csak egyféle tantárgyat tanítson, sőt, még az sem, hogy például a finn irodalom- vagy művelődéstörténetnek egyetlen periódusára vagy a finn nyelvészetnek egyetlen diszciplínájára szakosodjék. Mindannyian tanítunk nyelvet, irodalmat, néhányan emellett művelődéstörténetet és finnugrisztikát is.

Mindezt azért soroltam föl, hogy érthetőbbé váljék, miért kellemetlen számunkra, amikor megkérdik valamelyiküinktől, hogy mi is tulajdonképpen? A kérdést leegyszerűsítve: nyelvész vagy irodalmár? S kérdik ezt nemcsak távoli ismerősök, hanem gyakran tanszéki kollegák is. Mivel nekünk természetes, hogy többféle tantárgyat tanítunk, és így különböző tudományterületeken kell többé-kevésbé jártasnak lennünk, furcsának tűnik, hogy az emberekben ilyen ellenállhatatlan osztályozási, beskatulyázási kényszer működik. Ha pedig magyarázkodni

kezdünk, hogy miért nem tartjuk magunkat sem nyelvésznek, sem irodalmárnak, vagy talán mindkettőnek, bizonytalannak vagy fennhéjázónak gondolhatnak bennünket.

A nyelvész vagy irodalmár kategóriába való besorolásunkkor néhány szempont kulcsszerepet játszik. Lássuk ezek közül a leggyakoribbakat. Először is az tűnik a legkézenfekvőbbnek, hogy aki finn nyelvet tanít, az nyelvész. Ez a fajta gondolkodásmód mintha megerősödött volna karunkon azután, hogy 1996-ban különvált egymástól a Magyar Nyelv és Kultúra, valamint a Magyar Irodalomtudományi Tanszék. Emellett azzal is gyakran szembesülünk, hogy valamelyik nyelvész kollega, aki értesül arról, hogy finn nyelvet tanítunk, azonnal a finnugristák körébe sorol. Nehéz ezt a gondolkodásmódot elfogadnunk, mert bár közismert tény, hogy a finn finnugor nyelv, az iránta való érdeklődésből nem következik, hogy a többi finnugor nyelv és az összehasonlító finnugor nyelvészet is hasonló mértékben érdekelné a finn nyelvtanárt. Saját helyzetünkre konkretizálva ezt: a véletlen műve, hogy épp finn szakosok tanítják az uralisztikát tanszékünkön. A 2000/2001. tanévig ugyanis két külön tantárgyként tanítottuk a magyar szakos hallgatóknak az uralisztikát és a finn nyelv alapjait. Csak az utóbbit látta el finn szakos. A két tantárgy kényszerű és nem éppen szerencsés összevonásával olyan helyzet alakult ki, hogy mivel nem minden finnugrista beszél finn nyelven, a finn szakosnak viszont valamelyes uralisztikai képzettsége is van, nekünk kellett elvállalnunk az „új” tantárgyat. De ettől még nem lettünk finnugristák, mert nem köteleztük el magunkat az uralisztika elmélyültebb vizsgálata mellett.

Nem mondhatnánk, hogy nyomasztó kényszert jelent oktatói munkánkban az a tény, hogy különböző diszciplínákat tanítunk, és ezt a kényszert nagy erőfeszítéssel próbáljuk előnnyé kovácsolni. Szerencsések vagyunk, hogy alkalmunk nyílik különböző tudományterületekkel foglalkozni, és bár kétségkívül jobban el lehet mélyülni egyetlen szűk szakterületen, vagy éppen egyetlen témában, mint egyszerre több különfélében, ennek is megvan a maga előnye. Lehetőséget nyújt például arra, hogy szélesebb horizonton vizsgáljunk meg egy-egy fölvetődő kérdést, és ezt az oktatásban is nagyszerűen lehet kamatoztatni. Hogy miként, arról majd a későbbiekben lesz szó.

Az eddigi gondolatmenetet lezárandó, nem vagyunk sem nyelvészek, sem irodalmárok. Vagy, ha jobban tetszik, nyelvészek is meg irodalmárok is. Ha pedig feltétlenül valamilyen címkét kívánnak aggatni ránk, tanárok vagyunk és kutatók, szakmai érdeklődési körünk pedig a finn nyelv, irodalom és művelődéstörténet.

2. Oktatás és/vagy tudományos kutatás

Sokunk számára gondot okoz, hogy miként tudjuk – elsősorban időben és fizikai erőben – összeegyeztetni a pedagógusi és a kutatói munkát. Az egyetemi oktatók életében évről évre nő az a külső kényszer, hogy tudományos kutatásaik eredményeit publikációk formájában közzétegyék. Külső kényszeren itt az értendő, hogy minden kalendáriumi év végén be kell nyújtatunk az egyetem vezetősége számára legfrissebb tanulmányaink listáját, és egyre gyakrabban hangzik el az a fenyegetés, hogy a közölt anyag mennyiségének függvényében fogjuk kapni a fizetésünket.

Méltánytalan és megalázó ez a helyzet, legalább két okból. Először is egy pszichológiai tényezőt említhetünk (amely különben köztudott): ahány ember, szinte annyiféle a munkamódszere. Nézzük a két végletet. Van, aki egy érdekes, lehetőleg kevésbé ismert témáról rövid idő alatt többször és többféleképpen közöl, mivel az írás nem jelent különösebb nehézséget számára. Van azonban, aki hónapokig, évekig kutat egy témát, mielőtt úgy érzi, hogy érdemes a szakmai közvélemény elé lépnie munkájával, és ha ráadásul olyan személy az illető, akinek túlzottan igényes önmagával kell megküzdenie minden leírt sorért, akkor bizony lassan fog gyarapodni publikációs listája. Sokan hajlamosak figyelmen kívül hagyni ezt a

nagyon is emberi tényezőt, és csak azt tekinteni elismerésre méltó kutatónak, akinek a nevével gyakran találkozunk a szaklapok hasábjain. A publikálás senki számára nem lenne szabad, hogy kényszer legyen. Mert aki tudományos kutatással foglalkozik, abban előbb-utóbb, saját személyisége függvényében megéri az az elhatározás, hogy más érdeklődők számára is hozzáférhetővé tegye vizsgálatai eredményeit. Vagy ha nem, akkor majd az utókor fogja fölfedezni az asztalfiókba zárt értéket.

A második ok, amely miatt igazságtalan a tudományos kutatómunkát közlemények formájában számon kérni, ugyancsak szubjektív. Szó volt korábban az emberben működő osztályozási, beskatulyázási kényszerről – igaz, más összefüggésben. Sokan hajlamosak mereven elkülöníteni egymástól a tanári és a tudományos kutatói munkát. Emiatt az előadásra való fölkészülést nem szokás tudományos kutatómunkának tekinteni, bár valójában az, ha igényesen történik. Miről is van szó? A tanár évek, évtizedek alatt olvassa el a szükséges szakirodalmat ahhoz, hogy összeállítsa féléves/éves előadásának kiérlelt, összefüggéseiben átgondolt anyagát. Ezt azonban nem tekinti egyszer és mindenkorra megalkotott ópusznak, hanem azt időről időre kiegészíti, javítja az újabban megjelent szakmunkák, kutatási eredmények függvényében. Mi ez hát, ha nem tudományos kutatómunka? És teszi ezt nem öncélúan, hanem hogy továbbadja tanítványainak, lehetőleg nemcsak a kész tényeket, adatokat, hanem a megszerzésükhöz szükséges munkamódszert is. Igazuk van azoknak, akik szerint néhány tanítvány (a szó legnemesebb értelmében) többet ér, mint a publikációk, könyvek tömkelege.

Finnországban járva (a Helsinki, Tamperei, Jyväskyläi, Turkui, Oului Egyetemen) azt tapasztaltuk, hogy a finnek megtalálták a választ arra a kérdésre, hogy miként lehet összeegyeztetni a kutatómunkát az oktatással anélkül, hogy a tanárokat a végsőkéig túlterheljék. A finn egyetemeken ugyanis külön státusuk van az oktatóknak és külön státusuk a kutatóknak. Az előbbiek munkaköri kötelezettsége a tanítás, és ha akarnak, publikálnak is emellett. Az utóbbiaknak minimális órataratási kötelezettségük van, így bőven jut idejük tudományos kutatásra és közlésre. Lehet, hogy ennél jobb módszer is létezik a probléma megoldására, de ez a legmértányosabb, amivel eddig találkoztunk.

3. A finn szakos diákokkal való munka tanulságai

Ezek után a finn szakos tanári munkánk során felhalmozódott tapasztalatok egy részét foglaljuk össze, amelyekről úgy véljük, mások számára is hasznosak lehetnek.

1. Finn mellékszakon kis létszámú csoportokkal dolgozunk, általában 7–15 diák van egy-egy évfolyamon. Eddigi legnagyobb csoportunk 28 diákkal indult 1995/96-ban, és ebből 16-an végeztek. A kis csoportokkal való munka sokkal hálásabb és több sikerélményt szerez mind a hallgatóknak, mind a tanároknak, mint a nagy lélekszámú évfolyamok. Alkalmat nyújt a tanárnak arra, hogy külön-külön megismerje mindegyik diákját, nyomon tudja követni nyelvelsajátításának folyamatát, és azonnal beavatkozzék, ahol segítségre, például bővebb magyarázatra van szüksége. A finn szakos diákok (és általában a kis csoportok) körében nagyon jó a hangulat. Valamennyien, akik finnt tanítunk, arra törekedünk, hogy ne a katedráról nézzünk le a diákra és nézzük le a diákot. Társat lássunk benne (és remélhetőleg ő is azt lát bennünk), aki irányításunkkal sajátítja el az ismereteket.

Olyan légkört szeretnénk teremteni, mint amilyen a finnországi egyetemeken tapasztaltunk, ahol tanár és diák a bizalom és barátság jegyében viszonyul egymáshoz. Számunkra, helybeli oktatók számára olykor még túlzottnak is tűnik az a közelség, amelyet finn kollegáink megengednek a hallgatóknak. Ennek elsősorban az az oka, hogy a mi egyetemi hagyományainkban a tanár a hatalom, a tekintély megtestesítője, akinek jelenlétében a diáknak csak hallgatnia lehet.

Sok tanulással szolgáló konferencián vettünk részt 2001. október 4–6. között Budapesten, az északi nyelveket (svéd, norvég, dán, izlandi és finn) tanító lektorok tanácskozásán. Egy kerekasztal-beszélgetés során, amelyen valamennyi nyelvnek egy-egy anyanyelvi beszélője vett részt (a finneket Sanna Lähde képviselte, aki nálunk is tanított 1993–1998 között, és jelenleg debreceni vendégtanár), a moderátor fölterítette azt a kérdést, hogy miként látják a közép- és kelet-európai egyetemi tanárokat, illetve a tanárok és diákok közötti viszonyt. A válasz egybehangzó volt valamennyiük részéről: az a legszembevetőbb különbség az északi országokbeli viszonyokhoz képest, hogy míg ott már a kisgyermekeket arra nevelik, hogy szabadon véleményt nyilvánítsanak, később akár vitába is szálljanak a felnőttekkel, így a tanárokkal is igazuk védelmében, addig mifelénk a fiatalok csendben ülnek a padban, jegyzetelnek, miközben a tanár beszél, és nagyon nehéz párbeszédre provokálni őket. Ugyancsak sokkoló hatással van északi kollegáinkra az a nagyfokú (szerintük túlzott) tekintélytiszteltetés, amelynek egyik megnyilvánulása például a tanár „professzor úr” megszólítása, korától és rangjától függetlenül. Náluk általános a tegeződés, és ezt tartják természetesnek.

Bár vonzónak tűnik, az északi modellt nálunk nem tartjuk teljes mértékben átültethetőnek, főként a már említett másfajta kulturális hagyományok miatt, amelyek mind a mai napig rányomják bélyegüket a tanár–diák viszonyra. Arra azonban törekszünk, hogy egészségesen közeli kapcsolatot alakítsunk ki tanítványainkkal, amely ösztönzőleg hat valamennyiünk munkájára. Hangsúlyozni kell az *egészségesen* szót, mivel a túlzott közelséggel némelyik diák visszaélhet. Úgy értelmezheti, hogy egyenrangúak vagyunk olyan tekintetben, hogy a barátság jegyében a tanár elnézőbb a tudás számonkérésekor, és alább engedi a követelményeket. Szinte mindannyian beszámolhatnánk olyan esetekről, amikor valamelyik diákunk hosszú időn át (olykor évekig) tüntetően nem köszönt egy igazságtalannak vélt jegy miatt vagy minősíthetetlen hangnemre vetemedett, amikor színvonalon aluli szakdolgozatát nem fogadtuk el.

A kevés kellemetlen esettől eltekintve azt mondhatjuk, hogy a Finnországban tapasztaltakat és a mindenkor finn vendégtanártól tanultakat érdemes alkalmazni a saját kultúránk megengedte keretek között.

2. A finn nyelv oktatása sok speciális problémát vet föl. Mindezt sajnos figyelmen kívül hagyja a valamennyi mellékszak számára egységesen összeállított egyetemi tanrend. A mellékszakok évfolyamokra és tantárgyakra osztásakor egyformán kezelik azokat az idegen nyelveket, amelyeket az iskolában is tanítanak és azokat, amelyeket csak egyetemi szinten lehet tanulni (pl. finn, norvég, japán stb.). Ennek következtében például azzal szembesülünk, hogy olyan tárgyakat, mint a „kommunikációs technikák” vagy a „társalgási gyakorlat” az I. év első félévében vagyunk kénytelenek tanítani, akkor, amikor diákjaink még nem tudnak finnül. Az angol, német, francia stb. szakosoknak nincs ilyen gondjuk, mert a diákok már beszélnek a kérdéses nyelveket.

Abból, hogy hallgatóink 0 szintről kezdik a nyelvtanulást, a finn nyelv és irodalom oktatásának egy másik sajátossága is adódik. Konkrétan az, hogy nem tartjuk ésszerűnek az előadások és a szemináriumok merev elkülönítését. Sőt, olykor a nyelv és irodalom előadások sem különülnek el teljesen egymástól, legalábbis az első két évfolyamon nem, mivel például egy-egy irodalmi mű elemzése olyan nyelvtani kérdéseket is fölvet, amelyek, bár a nyelvórák anyagát képezik, nem hanyagolhatók el. A gyakorlat azt bizonyítja, hogy minél többször és minél változatosabb körülmények között kerítünk sort egy-egy nyelvtani probléma elmagyarázására, annál jobban rögzül a diákok emlékezetében.

Ennek a fajta interdiszciplinaritásnak hagyománya van a finnországi oktatási rendszerben. Már a középiskolában sem határolják el egymástól a nyelv, irodalom, művészetek, kommu-

nikációelmélet stb. oktatását. Ezt a felfogásmódot követik az iskolai tankönyvek, amelyeket didaktikai eszközként mi is nagyszerűen fel tudunk használni a finn nyelvkönyvek mellett.

Finnországban több évtizede kidolgozott módszertana van a finn mint idegen nyelv tanításának. E probléma kutatása és korszerűsítése napjainkban is tartó folyamat, s az újabb és újabb eredményeket a nagy számban megjelenő, más-más koncepciójú nyelvkönyvek tükrözik. Ezek a Finn Oktatásügyi Minisztérium jóvoltából rendszeresen eljutnak hozzánk, így mi magunk is kísérletezhetünk, hogy melyik könyv felel meg leginkább az egyes évfolyamok nyelvtudási szintjének és érdeklődésének.

Az sem elhanyagolható szempont, hogy tanszékünkön működő, egymást 2–4 évente váltó finn vendégtanárok a finn mint idegen nyelv szak végzettjei, és tőlük mi, helybeli tanárok is sokat tanulhatunk. Megtudtuk például azt, hogy Finnországban külön módszertana van a finn mint anyanyelv, mint második és mint idegen nyelv oktatásának (második nyelv a finnországi svédek számára a finn). Ezek olyan módszertani kérdéseket vetnek föl, amelyeket a mi körülményeink között nem csak a finn nyelv oktatásában lehetne gyümölcsöztetni. Meg lehetne például könnyíteni ezek figyelembevételével a magyar gyermekek román nyelvtanulását, amennyiben nem anyanyelvként, hanem második nyelvként tanítanák azt az iskolákban.

Bár tanítványaink jó része nagyon jól megtanul finnül, mégsem lehet még a IV. évfolyamon sem olyan előadásokat tartanunk, mint más szakokon, ahol egy, anyanyelvként beszélt vagy az iskolában elsajátított nyelvet tanulnak tovább az egyetemen. Elsődleges szempontnak tekintjük az adott évfolyam/csoport nyelvtudási szintjéhez alakítani előadásaink nyelvi nehézségi fokát. Az előbbi szempontot figyelembe véve szükségesnek bizonyul szinte évről évre átírni az előadások szövegét, mivel a gyakorlat azt bizonyítja, hogy ezáltal hozzásegíthetjük hallgatóinkat az ismeretek könnyebb elsajátításához.

A *finn nyelv oktatása* kezdettől fogva finnül történik, segédnyelv helyett változatos didaktikai segédeszközöket (képek, videofilmek, hangkazetták) használunk. Igen fontos szerepet tulajdonítunk a különféle szituációs játékoknak, amelyek látványosan hozzájárulnak a hallgatók szókincsének bővítéséhez, és ugyanakkor oldják a nyelvóra teremtette feszültséget. Az egyéni munka mellett nagy hangsúlyt fektetünk a csoportos munkára is, amikor például közösen megtekintünk egy videofilmet vagy meghallgatunk egy hangkazettát, és a látottak/hallottak kapcsán fölmerülő lexikai és grammatikai problémákat úgy beszéljük meg, hogy mindenki szóhoz juthasson.

Alapvetőnek tekintjük azt, hogy diákjaink ne kudarckerülők, hanem sikerre orientáltak legyenek. Ezt egyrészt úgy próbáljuk elérni, hogy csak a legdurvább és leggyakoribb nyelvi hibákat javítjuk beszélgetés közben, elsőrendűnek tartva azt, hogy a hallgató merjen megszólalni finnül, ne gátolja az, hogy nem beszél tökéletesen. Sokan el sem tudják képzelni, milyen nehéz egy olyan nyelven megfogalmazni gondolatainkat, amelyet az ember soha nem hall közvetlen környezetében, sőt, a rádióban vagy televízióban sem. Másrészt úgy próbáljuk finn beszédre bátorítani diákjainkat, hogy ugyanazt a kérdést többféleképpen megfogalmazzuk, ha nem értik meg, és csak legvégső esetben folyamodunk a fordításhoz. Bizonyos tantárgyakat, például művelődéstörténetet és a népköltészetet azonban az első éveseknek még anyanyelvükön (magyarul és románul) tanítunk, másodévtől azonban már finnül.

Az *irodalomtörténet tanítását* az első év második félévében kezdjük, a finn nemzeti eposz, a Kalevala és a finn népi líra első jelentős gyűjteményének, a Kanteletárnak a bemutatásával, illetve a finn népköltészet kutatásának nagy vonalakban való ismertetésével. A másodév első félévében a finn népköltészet fontosabb műfajait tekintjük át, bőven illusztrálva azokat konkrét példákkal (mesék, mondák, találós kérdések stb.). A második félévben a finn irodalom két legjelentősebb irányzatának, a romantikának és a realizmusnak fontosabb téma-

köreit és stilisztikai jellegzetességeit ismerik meg a hallgatók, és könnyebb szövegeket olvasunk és beszélünk meg a két említett időszakból. Harmadéven kezdjük az irodalomtörténet kronologikus áttekintését. Az első félévben a reformáció és a felvilágosodás kiemelkedőbb alkotóival és műveivel foglalkozunk, részletesebben visszatérünk a finn nemzeti romantika időszakára (a XIX. század első fele), és az első finn nyelven írott regénnyel, Aleksis Kivi *A hét testvér* (1870) című munkájával zárjuk a félévet. A tavaszi félév anyagát a realizmus és a neoromantika (XIX–XX. század fordulója) képezi. A IV. év első félévében a XX. század irodalmát tekintjük át nagy vonalakban, a második félévben pedig a jelenkori finn írók legsikeresebb munkáit emeljük ki.

A finn nyelv oktatása ma még kuriózumnak számít nálunk, bár a magyar szakos hallgatók tanrendjének mindig is részét alkotta. Tanszékünkön 1975 óta megszakítás nélkül tanítanak finnországi vendégtanárok, akiknek nagy szerepük volt abban, hogy megnőtt a (nem csak magyar szakos) diákok körében a finn nyelv iránti érdeklődés, fakultatív csoportok jöttek létre kezdő és haladó szinten, majd 1992-től mellékszakként is fölvehető a finn nyelv és irodalom. Tíz év telt el azóta, és diákjaink közül többen Finnországban tanultak/tanulnak tovább, ott szerezték/szerzik meg a magiszteri vagy doktori fokozatot. Volt tanítványaink némelyike szépirodalmat fordít finn nyelvről magyarra, és reméljük, hogy egyre többnek lesz a jövőben alkalma hasznosítani finn nyelvtudását.